

רמב"ן (22)

רמב"ן במדבר פרק ב

(ח) החטא במשה ואהרן במי מריבה אינו מתפרסם בכתוב. ורש"י פירש (בפסוקים יא יב) מפני שצוה אותם ודברתם אל הסלע - ולא אמר והכיתם, שאלו דברו היה הקדוש ברוך הוא מתקדש לעיני כל העדה ואומרים ומה סלע זה שאינו שומע ואינו מדבר מקיים דברו של הקדוש ברוך הוא אנו על אחת כמה וכמה. ודברי אגדה הם, אבל לא נתחווירו, כי מאחר שצוה קח את המטה יש במשמע שיכה בו, ואלו היה רצונו בדבור בלבד מה המטה הזה בידו. וכן במכות מצרים שאמר (שמות ז טו) והמטה אשר נהפך לנחש תקח בידך, והוא להכות בו, ולפעמים יאמר נטה את ידך, ורצונו לומר להכות במטה, כי הכתוב יקצר בדבר הנשמע. ואין הנס גדול בדבור יותר מההכאה, כי הכל שוה אצל הסלע. ועוד למה אמר בזה (דברים לב נא) מעלתם בי. והצוואה בדבור אל הסלע הזו היא מה שנזכר במעשה, צוה שיאמרו והיא שומעת כי השם יוציא מים מן הסלע הזה, כדרך כי היא שמעה את כל אמרי ה' (יהושע כד כז), וכן עשו כמו שאמר (פסוק י) ויקהילו משה ואהרן את הקהל אל פני הסלע ויאמר להם וגו', והנה הסלע שומעת באמרו כן לכולן:

וטענות רבות למפרשים בחטא הזה, כבר סתר בו ר"א דברים רבים מהם. והסוד שרמז בו גם הוא אינו נכון, כי אם משה אבד כוונתו בעבור מריבת העם ולא דבר אל הסלע, ולכן לא יצאו מים בפעם הראשונה, וחזר והכהו פעם שניה בכוונה הדבקה בכל ויצאו המים, הנה חטאו בפעם הראשונה, אבל אינו ראוי שיאמר בזה "לא האמנתם בי להקדישני" (פסוק יב), כי אין כאן חסרון אמונה כלל:

וה"ר רבי משה (סוף פ"ד משמנה פרקים) סבר בו סברא, ואמר כי משה רבינו ע"ה חטאו הוא שנטה לצד הרגזנות באמרו שמעו נא המורים, דקדק עליו חש"י שיהיה אדם כמוהו כועס לפני עדת בני ישראל במקום שאין ראוי בו הכעס, וכל כיוצא בזה בדין האיש ההוא חלול השם, מפני שמתנועותיו כלם ומדבריו היו למדין והיו מקוין להגיע בהם אל הצלחות העולם הזה והעולם הבא, ואיך יראה עליו הכעס והוא מן הפעולות הרעות ולא תבא כי אם מתכונה רעה מתכונות הנפש. אבל אמרו בו "מרייתם פי" (להלן כז יד) הוא כמו שאבאר, שהוא לא היה מדבר עם סכלים ולא עם מי שאין לו מעלה אבל אשה קטנה שבנשיהם היתה כיחזקאל בן בוזי כמו שזכרו החכמים (מכילתא שירה ג), וכל מה שיאמר או יעשה יבחנוהו, וכאשר ראוהו שכעס אמרו שהוא עליו השלום אין בו פחיתות מדה ולולי שהיה יודע שהשם כעס עלינו בבקשת המים ושנחנו הכעסנו אותו יתברך לא היה כועס, ואנחנו לא מצאנו לשם יתעלה שכעס בדברו אליו בזה הענין, אבל אמר (פסוק ח) קח את המטה והקהל את העדה אתה ואהרן אחיך ודברתם אל הסלע לעיניהם ונתן מימיו והוצאת להם מים מן הסלע והשקית את העדה ואת בעירם. והנה התרנו ספק מספקי התורה שנאמרו בו דברים רבים ונשאל פעמים רבים אי זה חטא חטא, וראה מה שנאמר בו ומה שאמרנו בו אנחנו, והאמת יורה דרכו. אלו דבריו ז"ל:

והוסיף הבל על הבלים. שהכתוב אמר "מרייתם פי" שעברו על דברו, ואמר "לא האמנתם בי" שלא האמינו בו, אין העונש בעבור שכעס. ויותר היה ראוי שיהיה העונש על משה כשקצף על פקודי החיל (להלן לא יד) בחנם. והכתוב לא ספר כלל שכעס, כי "שמעו נא המורים" תוכחת, כדרך ממרים הייתם עם ה' (דברים ט כד). ועוד כי אהרן לא כעס מימיו, כי בשלום ובמישור הלך מעודו. ועוד שאי אפשר שלא היה כעס גדול מאת השם עליהם בעשותם מריבה עם משה. ובכל הנסיונות במדבר חטאם הגדול כשיאמרו "למה העלייתנו ממצרים", שירצו להיות עבדים לשונאיהם בעבודת פרך מלהיות עם האלהים כבן העובד את אביו, וכן אמר הכתוב (לעיל יא כ) יען כי מאסתם את ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים. ובפעם הראשונה אמרו פחות מזה, למה זה העלייתנו ממצרים להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא (שמות יז ג), והיה עליהם קצף גדול ואשמה רבה כמו שאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל וגו'. ובכאן כתוב מפורש (פסוק יג) המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה', ומה פשע גדול מזה הוי רב את יוצרו. ומשה אמר (דברים א לז) גם בי התאנף ה' בגללכם לאמר, אם כן הם חטאו וגרמו כל הרעה הזאת, ולדברי הרב אין להם בכל המעשה הזה חטא ופשע כלל:

ומה שאמר לא מצינו בה' יתברך שכעס, אבל אמר קח את המטה וגו'. דע כי כאשר צריכים במחיתם דבר, אף על פי שמתלוננים וחוטאים בו, והוא רחום יכפר עון ולא יעיר כל חמתו ולא יזכירנו ויתן להם שאלתם. וכן במים הראשונים אמר בנחת רוח (שמות יז ה) עבור לפני העם וגו', אף על פי שהיה שם מסה ומריבה שהזהיר

ממנה ולדורות (דברים ו טז). וכן במן, הנני ממטיר לכם לחם מן השמים (שמות טז ד), בדרך אהבה וחבה, אלא שאמר בסוף בדבור השני (שם פסוק יב) שמעתי את תלונות, הודיע להם חטאם בלבד. אבל כאשר יתלוננו חנם, ישפוך עליהם חמת אפו. ובכאן עוד רמז לקצף גדול וחיוב מגפה, שנאמר (פסוק ו) וירא כבוד ה' אליהם, שרומז אל הקהל הנזכר, והוא מראה יד ה' ההווה במגפות, כאשר תראה במרגלים (לעיל יד ז) וביום קרח (לעיל טז יט) וממחרת (לעיל יז ז). והתיימה על הרב, שהרי מקרא מלא הוא (תהלים קו לב) ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם, וימנה הכתוב החטא הזה עם הנסיונות הגדולים שנסו את ה' במדבר:

והקרוב מן הדברים שנאמרו בזה, והוא טוב לדחות השואל, הם דברי רבינו חננאל שכתב כי החטא הוא אמרם (פסוק ז) המן הסלע הזה נוציא לכם מים, וראוי שיאמרו יוציא ה' לכם מים, כדרך שאמרו (שמות טז ח) בתת ה' לכם בערב בשר לאכול וגו', וכן בכל הנסים יודיעום כי ה' יעשה עמהם להפליא, ואולי חשבו העם כי משה ואהרן בחכמתם הוציאו להם מים מן הסלע הזה, וזהו לא קדשתם אותי (דברים לב נא). ומעשה הראשון בצור אמר (שמות יז ו) הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב, ושבעים הזקנים רואים עמוד הענן עומד על הצור והנס מתפרסם כי מעשה ה' הגדול הוא, אבל בכאן לא ראו דבר וטעו במאמר משה ואהרן. ויתכן שיאמר בזה "מעלתם בי" (דברים לב נא), כי הנהגה מן ההקדש נקרא מעילה. וכן "מריתם פי" (להלן כז יד), שהוא צוה ודברתם אל הסלע לעיניהם, והטעם שאתקדש לעיניהם, או שניתם דברי, מן ותמר את משפטי (יחזקאל ה ו), כי לא צויתי שתאמרו ככה. ויהיה "לא האמנתם בי" (פסוק יב) יוצא אל בני ישראל, או הוא לשון חזוק, לא התחזקתם להקדישני לעיניהם, מן ואמנה על המשוררים (נחמיה יא כג), היתד התקועה במקום נאמן (ישעיה כב כה):

והאמת כי הענין סוד גדול מסתרי התורה. כי בראשונה אמר לו (שמות יז ו) הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והכית בצור, יאמר כי שמי הגדול על הצור בחורב שהוא כבוד ה' האש האוכלת בראש ההר, ובעבור כן לא הכה אלא פעם אחת ויצאו מים רבים, אבל בכאן לא פירש לו כן, והסכימו שניהם להכות בצור פעמים והנה זה חטא, ועל כן אמר "לא האמנתם בי", לשום אמונה בשמי, ובאמונה יעשה הנס. ונאמר "מריתם פי", כי מרו את רוח קדשו הנקרא בכל מקום "פי ה'", ולכך אמר "מעלתם בי", ואין מעילה אלא שיקור. והנה החטא מוזכר מפורש בכתוב, וכן אמר המשורר (תהלים קיד ז ח) מלפני אלוה יעקב ההופכי הצור אגם מים. וכן תוכל להתבונן זה בתפלת משה שאמר (דברים ג כד) ה' אלהים אתה החלות, כי התחנן לשם הנכבד שימחול לו. ועל דעת רבותינו (ספרי) שמזכירין לו הכעס, יתכן שהכה בצור ויצאו טיפים במיעוט כוונתו על הכעס, ותמחו אל הדבר, והסכימו שניהם להכות פעם שניה על הצור כאשר הזכרתי, והוא החטא על שניהם:

רבינו בחיי במדבר פרק כ

וע"ד הקבלה: החטא היה במלת "פעמים" ועם זה נסתלקו כל הקושיות ונתרו כל הקשרים. ובאור הענין בסודו, כי השם המיוחד שירד על הר סיני הוא שנגלה בחורב על הצור שהוא מקום לה' משכנות לאביר יעקב, וכתוב: (שמות לג, כא) "הנה מקום אתי ונצבת על הצור", וכן כתיב בחורב: (שמות יז, ו) "הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב", וצוה לו בהכאה, שנאמר: (שמות יז, ו) "והכית בצור", ובאור "הנני", הנה אני, כי מדת "אני" במקומות רבים הוא השם המיוחד, ומפני שכל ישראל היו רואים בעיניהם כבוד ה' והיו יודעים בזה כי שם השם המיוחד, על כן לא הכה אלא פעם אחת אבל כאן בצור של קדש לא פירש לו כן ולא נגלה להם כבוד ה' כאשר נגלה להם שם, אלא שנצטוו לקחת המטה להכות הסלע לעיניהם, ועל כן הסכימו שניהם להכות "פעמים" כנגד הצור והשם, שחשבו שהשכינה עמהם בכעס וצריך להמשיך הכח והרצון מן הברכה העליונה מלפני ולפנים, והנה הם לא חטאו במחשבתם בזה כלל אבל חטאם היה מצד שלא נתקדש השם לעיני בני ישראל, וזהו: (דברים ג, כו) "ויתעבר ה' בי למענכם", וכתוב: (דברים א, לז) "גם בי התאנף ה' בגללכם", וחשבו ישראל שמא הוא תשש כחו, וזהו החטא כי היה מעוט אמונה באלהים, והיה ראוי להאמין בו, ומזה אמר: "לא האמנתם בי", לא שמתם אמונה בשמי, הוא האלהים אשר נקרא שם, הוא (תהלים קיד, ז) "אלוה יעקב ההפכי הצור אגם מים", וזהו לשון "מריתם פי", הוא הנקרא בכל מקום: (שמות יז, א) "פי ה'", וכן אמרו במדרש: (איכה רבתי א, א) (איכה א, יח) "צדיק הוא ה' כי פיהו מריתי", פיהו ופי סרסורו. והוא משל הסרסור והאדריכל שהזכירו רז"ל בבריאת עולם. ובמקום אחר הזכיר: (דברים לב) "מעלתם בי", כלומר כפרתם בי בשמי, והנה החטא מבואר ומפורש בכתובים, כי מתוך מה שהכתוב מאשים אותם בלשונות אלו: "לא האמנתם בי", "מריתם בי", "מעלתם בי", אנו מבינים במה היתה החטא הזה להם שלא חטאו אלא שגרמו. וכן דרשו: "מעלתם בי", גרמתם שלא נתקדש השם. ויורה על זה לשון משה בתחנתו כשהיה מרצהו שאמר לו: (דברים ג, כד) "אשר מי אל בשמים ובארץ אשר יעשה כמעשיך וכגבורתך".

שיעורי דעת

בראשונה כשאמר ד' למשה והכית בצור נאמר ג"כ הנני עומד לפניך שם שהתקרב הקב"ה לאותו המקום והשרה שכינתו שמה ואז הרגיש משה שהנס נעשה ע"י השראת השכינה וגלוי כבוד מציאותו ית' שם ומה שנדרש ממנו להכות בצור אין זאת כי אם מעשה פשוטה, מעשה הכאה שאינו פועל בעצם הנס כי הנס יעשה ע"י כח השכינה לבד, ולכן לא הכה אלא פעם אחת כפי שנצטוו ולא יותר

א בלך, יוסף יהודה ליב בן מרדכי עמוד מס 62הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה

אבל כאן שלא נאמר להם הנני עומד לפניך שם על הצור ולא צמצם הקב"ה שכינתו במקום הנה והנס הי' צריך להעשות ע"י מציאות ד' הממלאה חלל העולמות דלית אתר פנוי מיני, הרגישו וסברו שגם פעולתם צריכה להיות שונה מברפידים וגם הם צריכים לפעול בעצם הנס וממילא הכו שתי הכאות, ובודאי לא במחשבה תחלה עשו זאת שלא יתכן לומר שבשביל שלא אמר להם ד' הנני עומד לפניך שם שתתקרב השכינה למקום הצור חשבו והסכימו שלא תועיל הפעם הכאה אחת, אלא שיש להכות שתי פעמים, אלא מכיון שהרגישו שהפעם צריכים הם לפעול בעצם הנס ע"כ החשיבו יותר את פעולתם וממילא יצאה ההכאה השני' ואע"ג דההכאה השני' היתה ממילא בלי מחשבה תחלה בכ"ז כתב הרמב"ן, הסכימו שניהם דלרחמנא גלי כחות נפש האדם ויודע הסיבה שהניעה אותם להכות פעמים משום שברפידים שהיתה התקרבות השכינה אל המקום, אל הצור, ידעו והכירו שהנס יעשה ע"י אותה המציאות של כח ד' במקום הזה, אבל כיון שהשכינה לא התקרבה ביחוד אל המקום הנה חשו והרגישו שנדרשת גם מצדם איוה הפעלה והכו פעמים, אבל לפי האמת, אומר הרמב"ן לא כן הוא כי באמונה יעשה הנס, כפי מדת ההתדבקות של האדם אל מציאות ד' וההתחברות לשכינה שממלאה כל העולמות יעשה הנס ואין צורך שהשכינה תצטמצם במקום ההוא כדי שיעשה הנס אלא ע"י האמונה בה' וההתדבקות הנכונה במציאותו ית', יוכל האדם להתרומם ולפעול שיעשה הנס. ידיעה זו במלואה חסרה להם, וע"כ באה להם ההרגשה כי נדרשת גם מצדם איוה פעולה להועיל בעצם הנס ובזה חטאו. וע"ז אמר להם ד' יען לא האמנתם בי, שהם לפי גדל מעלתם ושעור קומתם היתה צריכה להיות ערה אצלם הידיעה הזאת, וכן גם חסרה ע"ז מידת קדושת ד' לעיני בני, שכראותם את חשיבות מעשה ההכאה נחסרה אצלם מדת ההתפעלות וההכרה בעצם הנס. כן נראה דעת הרמב"ן בזה, ולהלן מביא הרמב"ן ז"ל על דעת רבותנו שמזכירים לו הכעס. יתכן שהכה בצור ויצאו טפין במעוט כונתן על הנס, ותמהו על הדבר והסכימו שניהם להכות פעם שני' על הצור כאשר הזכרתי, והוא החטאת של שניהם ע"כ. לפי דעת רבותינו שהם אומרים כי מפני הכעס היתה הכונה מעטה ויצאה אך טפין. נראה שהרמב"ן סובר ששתי ההכאות הי' בחשבון ובכונה, אבל לפי דעתו אין אנו צריכין לזה, אך ממילא יצאו שתי ההכאות בלי חשבון כי מפני שחסרה להם הבהירות הנכונה בכח ד', שבאמונה יעשה הנס יצאו שתי הכאות על ידם וזהו חטאם, ונענשו על ככה שלא להכנס לארץ ישראל.

א בלך, יוסף יהודה ליב בן מרדכי עמוד מס 63הודפס ע"י תכנת אוצר החכמה